

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Georgios Chumnos, *Old Testament Legends from a Greek Poem on Genesis and exodus edited with Introduction, Metrical Translation, Notes and Glossary from a Manuscript in the British Museum by F. H. Marshall M. A. Cambridge at the University Press 1925 8° XXXII+116 (28 Plates).*

Κομψὸν βιβλιάριον ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Marshall καὶ φιλοκάλως ἐκτυπωθὲν εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge δι' Ἄγγλους κυρίως ἀναγνώστας, δι' ὃ συνοδεύεται τὸ κείμενον καὶ ὑπὸ ἐμμέτρου Ἀγγλικῆς μεταφράσεως.

Ὡς δηλοῦται εἰς τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου καὶ κατόπιν εἰς τὸν Πρόλογον καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν, περιέχει διηγήσεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἃς συνέθεσεν ὁ ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης Γεώργιος Χοῦμνος, τονίσας αὐτὰς κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς του (16 αἰῶν) εἰς στίχους πολιτικούς ὁμοιοκαταληκτοὺς καὶ εἰς τὴν τότε ἐν χρῆσει Κρητικὴν μειξοσόλοικον δημῶδη γραφομένην γλῶσσαν.

Τὸ κείμενον ἔλαβεν ὁ Μ. ἐκ τοῦ ἐν τῷ Βρεττανικῷ Μουσείῳ χειρογράφου Add. Ms. 40724, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται θαυμασιῶς καὶ κοσμεῖται καὶ ὑπὸ 375 ἐγχρώμων εἰκόνων.

Ὁ κ. Μ. μόνον μέρος τῶν διηγήσεων τοῦ κειμένου παρέλαβεν ἐκ τοῦ χειρογράφου εἰς τὸ βιβλίον του, τὸ ἐν τέταρτον περιπτου τοῦ ὅλου, ὡς λέγει, ἐκ δὲ τῶν 375 εἰκόνων μόνον 28 εἰς φωτοτυπικοὺς πίνακας ἀναφερομένας εἰς τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ ἀποσπάσματα.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Βρετ. Μουσείου, ὃ περιγράφει ὁ Μ. εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν του, δὲν εἶναι τὸ μόνον τοῦ ποιήματος. Ὁ Krumbacher ¹ μνημονεύει δύο ἄλλα χειρογραφα τοῦ ποιήματος τοῦ Χοῦμνου, τὸ τῆς Βιέννης Cod. Theolog. gr. 244 fol. 2-19 καὶ τὸ τῆς Βενετίας Marc. gr. Class. IX, 17 fol. 1-70, ἀντιγράφας μάλιστα καὶ δημοσιεύσας καὶ τέσσαρας στίχους ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ποιήματος ἐκ τοῦ Βιενναίου κώδικος. Ἐκ τούτου μανθάνομεν ὅτι ὁ Χοῦμνος (Γεωργίτζης) ἦτο ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης.

Ὁ κ. Μ. δὲν ἐπεχείρησεν, ὡς εἴπομεν, κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ ὅλου ἔργου, ὡς θὰ ἦτο εὐκτέον, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν τριῶν χειρογράφων. Ἐξέλεξε 14 διηγήσεις ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Βρετ. Μουσείου, καὶ τὰς ἐδημοσίευσε μεταφρά-

¹ Krumbacher, Gesch. Byzant. Litter. 2 Aufl. 1897 σελ. 818 ἑξ.

σας αὐτὰς εἰς Ἀγγλικούς στίχους διὰ τοὺς Ἀγγλους ἀναγνώστας καὶ παραθέσας εἰς τὸ τέλος καὶ τὰς σχετικὰς 28 εἰκόνας.

Διὰ τὴν μετάφρασιν δὲν εἶμαι ἄρμόδιος νὰ εἶπω γνώμην. Σημειῶ μόνον ὅτι εἶναι ἔλευθέρᾳ παράφρασις χωρὶς νὰ δύναμαι καὶ νὰ βεβαιώσω, ὅτι ἀποδίδεται δι' αὐτῆς ἀκριβῶς ἡ ἔννοια τοῦ πρωτοτύπου.

Εἰς τὴν καλὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὁ κ. Μ. ἐπραγματεύθη καὶ διεφώτισε τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν τοῦ ποιήματος τοῦ Χούμνου (σελ. XXI ἔξ.), βοηθηθεὶς εἰς τοῦτο ἀπὸ δύο ἐργασίας νεωτέρων ἐρευνητῶν τοῦ Vasiliev¹ καὶ τοῦ Jacić, οἵτινες κατέδειξαν τὴν ἀπὸ τοῦ 8 αἰῶνος καὶ ἔξῃς ὑπαρξιν εἰς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον τῶν λαϊκῶν αὐτῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι μὲ τὸν καιρὸν καταγραφεῖσαι ἐπέρασαν καὶ εἰς τὰς Σλαβικὰς χώρας καὶ δὴ εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἡ συμβολὴ τοῦ κ. Μ. εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ μᾶς εἶναι πολύτιμος, διότι διὰ τῶν παραβολῶν πρὸς προηγούμενα κείμενα κατεδείχθη, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Χούμνου δὲν εἶναι πρωτότυπὸν τι καὶ μεμονωμένον προῖόν τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ, ἀλλ' εἶναι τὸ τελευταῖον καὶ τελειότερον ἴσως δείγμα τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς λαϊκῆς γραμματείας, ἔλθον κατόπιν πολυχρονίου στοματικῆς καὶ γραπτῆς παραδόσεως τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν μυθευμάτων τῆς Π. Διαθήκης, σχετισθέντων πολλάκις μετὰ πολλῆς αὐθαιρεσίας πρὸς τὴν Ν. Διαθήκην καὶ τὰς χριστιανικὰς θεωρίας καὶ δόγματα.

Διὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ Μ. παρετήρησεν ἤδη ὀρθῶς ὁ κ. Κυριακίδης, ὅτι ἀφ' οὗ δὲν ἐπρόκειτο περὶ αὐτογράφου τοῦ ποιητοῦ δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ διατηρηθῇ ἡ τερατώδης ἀνορθογραφία τοῦ χειρογράφου. Ὅχι μόνον Ἀγγλος ἀναγνώστης μὴ ἔχων μεγάλην πείραν τοῦ νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἀλλὰ καὶ Ἕλλην ἔμπειρος αὐτοῦ μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ παρακολουθῆσθαι τὸ κείμενον ὡς εἶναι γεγραμμένον, ἂν δὲν σταματᾷ εἰς ἐκάστην φράσιν, διὰ νὰ ἀναπλάτῃ διὰ τῆς φωνητικῆς τῶν λέξεων ἤτοι ἀκουστικῶς τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα, ἵνα παρακολουθῇ τὴν ἔννοιαν. Εἶναι τοῦτο σοβαρὸν μειονέκτημα τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Μ., καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀνάγκη νὰ ἐκδοθῇ ἐκ νέου τὸ στιχοῦργημα.

Καλῶς ὁ κ. Μ. καὶ ὁ κ. Κυριακίδης ἐτόνισαν τὴν χρησιμότητα τῆς ἐκδόσεως τοῦ στιχοῦργήματος τοῦ Χούμνου ὅχι τόσον διὰ τὴν λογογραφικὴν ὅσον διὰ τὴν λαογραφικὴν καὶ γλωσσικὴν του σημασίαν. Διότι αἱ διηγήσεις αὐταὶ δὲν συνεπήχθησαν ἐκ τοῦ ἐπισήμου καὶ ἀθθεντικοῦ κειμένου τῆς Π. Διαθήκης, ἀλλ' ὡς εἴπομεν, ἀπὸ παραδόσεις λαϊκὰς κυκλουμένας εἰς εὐρεῖαν κλίμακα καὶ πολὺν πρὸ τοῦ Χούμνου καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα. Καὶ ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου ἔχει τὴν σημασίαν του, διότι μᾶς

¹ Ὁ Vasiliev ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ Cod. Vindob. Theol. 247 εἰς τὸ βιβλίον *Anecdota graeca Byzantina I.* (1893) τὴν λεγομένην Ἱστορικὴν Παλαιὰν ἐκλογὴν ἐκ τῆς Παλ. Διαθήκης ἀνεπτυγμένην διὰ παντοίων ἀποκρῦφων καὶ δημωδῶν προσθηκῶν. ἡ ὁποία ἐκυκλοφόρησε μάλιστα εἰς τὰς Σλαβικὰς χώρας.

δίδει ἓν ἀκόμη δείγμα τοῦ Κρητικοῦ γραπτοῦ ιδιώματος τοῦ 16^{ου} αἰῶνος, πρὶν ἀκόμη παγιωθῆ τελείως καὶ ἀποσείσῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὰ σχολαστικά στοιχεῖα τῆς λογίας χρήσεως.

Μετὰ τ' ἀνωτέρω ἔρχομαι εἰς τὸ κείμενον τοῦ στιχουργήματος, ἵνα καταγράψω παρατηρήσεις τινὰς καὶ ἑρμηνείας καὶ διορθώσεις σημειωθείσας μοι κατὰ τὴν πρόσφατον προσεκτικὴν αὐτοῦ ἀνάγνωσιν. Ὅφειλω νὰ εἶπω ὅτι τὰ τυχὸν σφάλματα εἰς τὸ κείμενον καὶ τὴν ἑρμηνείαν, ὧν τὴν εὐθύνην ἀναλαμβάνει ὀλοκληρον ὁ κ. Μ. ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ, μολοντί ὁμολογεῖ ὅτι πολλὴν ἐπικουρίαν παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὁ διακεκριμένος νεοελληνιστὴς καθ. κ. Dawkins, εἶναι βεβαίως συγγνωστά διὰ ξενόγλωσσον ἐκδότην τόσον ἰδιωματικοῦ καὶ δεινῶς ἀνορθογράφου κειμένου. Τὰ ὀλίγα αὐτὰ σφάλματα δὲν ἔξουδετεροῦσι τὴν ὠφέλειαν, ἣν παρέσχεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Μ. διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ λαμπροῦ κατὰ τ' ἄλλα βιβλιαρίου. Ὅτι ἐγνωρίσαμεν ἔστω καὶ ἓν τμήμα τοῦ Κρητικοῦ στιχουργήματος ἀρκεῖ διὰ νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν φιλότιμον ἐκδότην. Ἄς εὐχηθῶμεν μόνον νὰ εὐρεθῆ ταχέως ὁ μέλλων νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον διὰ μιᾶς καλῆς κριτικῆς ἐκδόσεως ὅλου τοῦ ποιήματος κατόπιν ἀντιβολῆς καὶ τῶν τριῶν κωδίκων, καὶ τῆς ἀνατυπώσεως καὶ τῶν σημαντικῶν εἰκόνων τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου.

Ἐνδείξεις χρονολογικὰς τοῦ ποιήματος ἐσημείωσα τὰς ἑξῆς. Συχνὰ εὐρηται εἰς τὸ ποίημα ἡ χρῆσις τῆς ἐκ προθέσεως μετ' αἰτιατικῆς π. χ. ἐκ τὴν παράδεισον (I. 2), ἐκ τὴν πολλὴν τρομάραν (III. 17), ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν ὄρισμόν (IV. 40), ἐκ τὴν πολλὴν χαρὰν (IV. 109) καὶ πολλαχοῦ. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς ὠμίλησα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Ἑρωτοκρίτου (σελ. 384 ὄχ τὸ Παλάτι).

Ἐπίσης πολλάκις εὐρίσκεται ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς εἰς μὶὸν π. χ. εἰς μὶὸν ὁ τρισκατάρτος I. 21, εἰς μὶὸν II. 13, VII. 45 πολλ. Εὐρισκόμεθα οὕτως εἰς τὴν μέσην ἑξέλιξιν τοῦ Κρητικοῦ αὐτοῦ χρονικοῦ ἔμπροθέτου ἐπιρρημάτος, τὸ ὅποτον ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ εἰς μίαν ἐγένετο εἰς μίαν εἰς μίον εἰς μὶὸν καὶ τελευταῖον ζιμιό, ὡς εὐρίσκεται εἰς τὸν Ἑρωτόκριτον (ιδ. ἐκδ. Ἑρωτοκρ. σελ. 553).

Πρέπει νὰ σημειωθῆ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ποίσω, ἐποῖκα κλπ. εἰς τὸ ποίημα, καὶ τῶν τύπων σπαστρικὸς VIII. 2 καὶ σπάστρα XIII. 28.

Αἱ ἀνωτέρω χρήσεις εἰς τὸ ποίημα τοῦ Χούμνου, ἔπειτα ἡ ἑλλιπὴς ἀκόμη ρίμα καὶ τὸ μειζοβάρβαρον τῆς γλώσσης εἶναι σαφεῖς ἐνδείξεις, ὅτι τὸ στιχουργημα εἶναι ἀρκετὰ παλαιότερον τοῦ Ἑρωτοκρίτου καὶ τῆς Ἑρωφίλης καὶ τῶν δραμάτων τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου καὶ τοῦ Κρητικοῦ πολέμου τοῦ Μπουναλιῆ, καὶ ὅτι πιθανώτατα πρέπει νὰ τεθῆ μεταξὺ τοῦ 1500 καὶ 1550.

I στίχ. 1 *παγαίνετε νὰ κάμετε δουλειά σας.*

Παραδόξως ἡ φράσις εὐρίσκεται πολλαχοῦ εἰς τὸ ποίημα ἐπὶ τῆς ἀπλῆς

σημασίας τοῦ πηγαίνω π.χ. VII. 97 καὶ πάγει τὴν δουλειάν του, X. 22 πάγεινε τὴν δουλειάν σου, X. 28 καὶ πάγει τὴν δουλειάν του, X. 33 πολλ. Ἐκ τῆς συχνῆς αὐτῆς χρήσεως ἐξηγεῖται καὶ τὸ καλλιὰ σου κλπ., τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ ὁ καθ. Χατζιδάκις ἠρμήνευσεν ὡς προελθὸν ἐκ τοῦ κάμε (κάμετε) δουλειὰ σου (σας).¹

— στ. 35 ἄλλήλωσ μέσα ἐμπαίνουσιν.

Τοῦ ἐπιρρημάτος ἡ ἔννοια εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ εἶναι ἀμφότεροι, καὶ οἱ δύο μαζί, ὁ εἰς μετὰ τοῦ ἄλλου.

II στ. 5 *Κάϊν, καὶ τί τον τόπικες* ἔς αὐτὸν τὸν ἀδελφόν σου;

Ὡς εἶναι γεγραμμένον, δυσκόλως δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ὅτι πρέπει νὰ εἶναι Κάϊν, καὶ τί ἦτον τὸ ποικες, τί εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔκαμες; Τὸ ποιῶ, ποίσω, ἐποικα κλπ. ἦσαν ἀκόμη ἐν χρήσει κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα ἐν Κρήτῃ, ἐν ᾧ κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα καὶ ἔξις ἠφανίσθησαν.²

III στ. 13 *μὰ ἐκ τοῖς διαβαζόμενες ἐπῆγε νὰ θηρεύση.*

Ἐννοεῖ μίαν τῶν περασμένων ἡμερῶν. Περίεργος εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ διαβαζόμενες (δηλ. ἡμέρες).

— στ. 22 *γίνεται τάραξις πολλή, σὰν ὁ βορρᾶς λυμιόνα*

Διὰ νὰ ἐννοηθῇ πρέπει νὰ γραφῆ σὰν ὁ βορρᾶς ἔς λιμιῶνα, ὅπως δηλ. ὁ βορρᾶς ταράσσει τὸν λιμένα ἢ τὴν θάλασσαν. Ἡ μετάφρασις τοῦ M. and mighty forest quake δὲν ἀρμόζει εἰς τὸ κείμενον.

IV στ. 9 *λάδιν τὸ πορφυρότατον, τὸ λέγουν λεημοσύνην.*

Γίνεται δημῶδης σύγχυσις, ὡς πιστεύω, τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ ἑλέους. Τὸ παράδοξον εἶναι τὸ ἐπίθετον πορφυρότατον λεγόμενον ἐπὶ τοῦ ἐλαίου Ζητήσας εἰς τὴν Παλ. Διαθήκην εὔρον τὸ «ἐλαιον ἐλάινον καθαρὸν κεκομμένον» ἐν Λευίτ. 24.2 καὶ «ἐλαίου κεκομμένου» Βασίλ. Γ' 5.11. Πρόκειται πιθανῶς περὶ ἐλαίου διαηγούς, ὅπως λέγεται σήμερον ἐν Κρήτῃ λάδι λαμπάντε (τὸ τελείως διαηγές) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ μαρκαντίλι, τὸ θολόν.

— στ. 11 - 12 *εἰς ἀπὸ ἡμᾶς θέλει φανῆ καὶ αὐτοῦνον θέλω πέφειν
νὰ λάβῃ θάνατον ἀπὸ σὲ διὰ νὰ σὲ ξεμνηστέψῃ.*

Εἶναι λόγοι τοῦ Παντοκράτορος πρὸς τὸν ἁμαρτήσαντα καὶ ἐκδιωχθέντα τοῦ Παραδείσου Ἀδάμ. Ἐννοεῖται ἡ ἐνανθρώπισις τοῦ Χριστοῦ, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Ἄξιον σημειώσεως

¹ Einleitung in die neugr. Gram. σελ. 309 σημ.

² Ἐρωτοκρ. (ἐκδ. Ξανθοῦδ.) Εἰσαγωγή σελ. LXVI - LXVII.

είναι τὸ ξεμνηστέψη, τὸ ὁποῖον ὀριστικῶς πλέον ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀρχὴν τοῦ κοινοῦ ἐν Κρήτῃ ξεμνηστεύγω, περὶ οὗ τόση ἐγένετο ζήτησις, ἕως οὔτου ἀκριβωθῆ ἢ προέλευσὶς του (ἔξ-ἀμνηστεύω).¹

— στ. 55 - 56 *Χαῖρε ὁ θεῖος Χερουβιμ καὶ φλόγα ἡ ρομφαία
ὁποῦ σταδά μου τὴν καρδιὰν ἐμπῆκεν σὰν καρφέα.*

Λέγει ὁ Σῆθ πρὸς τὸν Ἀρχάγγελον τὸν φύλακα τοῦ Παραδείσου. Ὁ Μ. ἐθεώρησε τὸ σταδὰ ὡς ἐπίρρημά τι, ὡς τὸ ἐδὰ καὶ τὸ δὰ = τῶρα καὶ παραπέμπει εἰς τὸ γλωσσάριον τοῦ Ἐρωτοκρίτου. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἀστείου παραναγνώσματος. Πρέπει νὰ γραφῆ στ' Ἀδάμου τὴν καρδιὰν (ἐμπῆκεν ἢ ρομφαία). Εἰς τὸν ἀμέσως κατωτέρω στίχον ἔχομεν τὴν ὀνομαστικὴν ὁ Ἀδάμος καὶ εἰς στ. 108 καὶ 116 καὶ πολλ.

— στ. 62 *καὶ βλέπεσε νὰ μὴν ἐμπῆς* καὶ VI. 27 *βλέπεσε μὴ δὲν σιραφῆς.*

Εἶναι τύπος προστακτικῆς ἀντὶ τοῦ βλέπε (= πρόσεχε), ὅπως καὶ XIII 49 βάλεσε ἀντὶ βάλε. Οἱ τύποι αὗτοι ἔγιναν κατὰ τοὺς προστακτ. ἀορ. φόρεσε, πόνεσε, γέλασε κλπ. Πείθομαι τῶρα ὅτι καὶ τὸ ἐν τῷ Ἐρωτοκρίτῳ βλέπεσαι περὶ οὗ τόσος ἔγινε λόγος² πρέπει νὰ γραφῆ βλέπεσε καὶ νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀνωτέρω.

— στ. 101 - 102 *Τρία κλωνάρια τρίλογα θέλουσι ξεφυτρώσει
ἔναν κορμῖν μὲ τρεῖς κορφές, τρεῖς ρίζες ἐν κεντρῶσῃ.*

Ὁ Μ. ἠθέλησε νὰ διορθώσῃ καὶ προσέθηκε τὸ δ (δ) ἐν κεντρῶσῃ, ἀλλ' οὐδὲν διορθοῦται οὕτως. Ἴσως γραπτέον ἐγκεντρῶσει. Ἡ κατάληξις -ωσει θὰ ἐτέθη διὰ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν πρὸς τὸ ξεφυτρώσει. Ὁμοίως ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς Τριάδος εὔρηται καὶ εἰς XI στ. 53 - 54.

V στ. 18 ἔξ. *διὰ νὰ γράψῃ τ' ἄνωθεν εἰς μάρμαρα κεῖς λίθους
Ἄν ἔναι στίας συμφορά, οἱ πλίνθοι νὰ γλυτώσουν,
εἰ δ' ἔναι σύγκλησις νεροῦ, τὰ μάρμαρα νὰ σώσουν.*

Ἐκ τῆς ἐννοίας φαίνεται ὅτι εἰς τὸν πρῶτον στίχον πρέπει νὰ γραφῆ πλίνθους. Ἐάν ἡ καταστροφὴ ἐπέλθῃ διὰ πυρός, νὰ σωθοῦν τὰ γράμματα τὰ ἐπὶ τῶν πλίνθων, ἐάν δὲ ἐπέλθῃ σύγκλυσις νεροῦ ἦτοι κατακλυσμὸς νὰ διατηρηθοῦν τὰ μάρμαρα μὲ τὰς ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφάς. Ὁ στιχοουργὸς ὀμιλεῖ ἐδῶ ὡς πεπειραμένος ἀρχαιολόγος. Τὸ πῦρ (ἢ ἔστια, στία) σώζει τὰς

¹ Πρὸβλ. Ἐρωτοκρ. Γλωσσ. ἐν λέξει ξεμιστεύγω. Μ.Ν.Ε. Β' 53. Ἐπετ. Πανεπ. 1906 - 1907 σελ. 96. Λεξικογρ. Ἀρχ. Γ' σελ. 16. Παράβαλε καὶ τὰ Κρητικά Ἀγιομησι, Ἀγιομησιῶτες ἐκ τοῦ Ἀγιομνησι κλπ.

² Ἐρωτοκρ. (ἔκδ. Ξανθουδ.) σελ. 391 καὶ 521 σημ. 1. καὶ Λέξεις Ἐρωτοκρ. (Ἀθηνᾶ Κς' Ἀρχεῖον) σελ. 140 - 141.

πλίνθους, τὰ μάρμαρα πάλιν σφίζονται ἀπὸ κατακλυσμόν. Ὅτι αἱ ἐπὶ πλίνθων ἐπιγραφαὶ διεσώθησαν ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ διὰ τοῦ πυρὸς μαρτυροῦσιν αἱ Ἄσσυροβαβυλωνιακαὶ καὶ αἱ Μινωϊκαὶ πινακίδες τῶν ἀνασκαφῶν.

VII στ. 9-10 Ἐσὺ σαι ἄσπρη στὸ πρόσωπον, στήν ὁμορφιάν πορῖα,
κ' ἐγὼ ἔμαι γέρος σάν θωρεῖς, ἄσχημος στήν θωρία.

Αὐτὰ λέγει ὁ Ἀβραάμ πρὸς τὴν Σάρραν. Διὰ τὸ πορῖα ἀμφιβάλλων ὁ Μ. ἐρμηνεύει *gipe* (= ὄριμος) σχετίζων πρὸς τὸ πωρικός. Δὲν μοῦ φαίνεται πιστεῦω μᾶλλον ὅτι εἶναι τὸ πανωρῖα (πανωρία, πανώρια) συγκοπὲν διὰ τὸ μέτρον εἰς πωρῖα.

— στ. 22 καὶ ἀπὸ τὸν φόβον λέγει τους ὁ κ' ἐνε ἀδελφή του

Γράφε δ' τ' ἐνε ἦ καὶ ἔνε ὅπως εὔρηται εἰς στ. 55.

— στ. 39-40 Γοργὸν κατέβα σύντομα ἀπὸ τὴν κλίνην κάτω
τὰ δ' ὄλη σου τὴν φαμιλιὰν κ' ἐσέναν βάνω κάτω.

Λέγει ὁ Ἄγγελος πρὸς τὸν Ἡρώδη. Τὸ ἀνόητον τὰ δὲ γραπτέον εἰ δὲ (= εἰ δὲ μή, ἄλλως).

— στ. 77 Καὶ ἔπαρε δούλους δώδεκα καὶ κριοὺς κεντηνάρια

Ὁ Μ. ἐρμηνεύει τὴν λέξιν *ten times ten*. Τὸ Βυζαντιακὸν κεντηνάρια, κεντηνάρια ἀκουόμενον καὶ σήμερον ἐνίοτε εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἐν Κρήτῃ δηλοῖ ἑκατοντάδας π. χ. δύο κεντηνάρια καρύδια, χοχλιοὺς κτθ. = 200.

— στ. 89. Ὅσα καὶ ἂν τοῦ πεν ὁ Θεός, ὄλα νὰ τὰ θιβάνη

Ἄς γράψωμεν ὄλα νὰ τ' ἀθιβάνη.

— στ. 101 δούλους πολλοὺς ἐπόταξεν κ' ἦσαν στὸν ὄρισμόν του

Ὁ Μ. ἐρμηνεύει ὅτι ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀβραάμ πολλοὺς δούλους ἐκλαμβάνων τὸ ρῆμα ὡς μεταβατικόν. Ἄλλὰ τὸ (ἄ)ποτάσσω (ἐκ τοῦ υποτάσσω) σημαίνει κτῶμαι,¹ καὶ εἶναι κοινῆς χρήσεως καὶ σήμερον ἐν Κρήτῃ.

VIII στ. 39 Ἐκ τοῦ Νευρῶδι τὰ πώγωνα, αὐτοῖνοι ὁποῦ κρατοῦσα,

Πρέπει νὰ γραφῆ ἐκ τοῦ Νεβρώδη τ' ἀπόγονα αὐτοῖνοι ἀποκρατοῦσα, ἦτοι κατήγοντο ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Νεβρώδ.

— στ. 95 Τὸ εἰπεῖν τὸν λόγον σύντομα μέγας σεισμός ἀρχίζει.

Σημειωτέα ἢ χηρῖσις τὸ εἰπεῖν — ἐν τῷ εἰπεῖν, εὐθύς ὡς εἶπεν²

¹ M.N.E. 228. Φορτιουν. Πρὸλ. 144.

² Περὶ τῆς χρήσεως ἰδ. Ἐρωτοκρ. Γλωσσ. σελ. 716 τὸ καὶ σελ. 385 καὶ Δέξεις Ἐρωτοκρ. τό.

ΙΧ στ. 7-8 *καὶ σφάλισεν ὁ μισόκαλος δαίμονας τὲς στράτες
καὶ διὰ τὸν φθόνον τοῦ Ἀδάμ ζηλώσει τοὺς διαβάτες.*

Ὁ Μ. δεχθεὶς ὡς καλῶς ἔχον τὸ ζηλώνει τὸ ἐρμηνεύει σχετίζων πρὸς τὸν ζῆλον, φθόνον (εννυ): ἀλλ' εἶμαι βέβαιος ὅτι πρέπει νὰ γραφῆι *ξηλώσει*, ἥτοι ἀποτρέπει, κωλύει, ἐμποδίζει.¹

στ. 17 *Καὶ ἀπειτίς ἐσιμώσασιν, εἰς ἄλλον δρόμον πένου
Γραπτέον παγίνου, ἢ μπαίνου.*

X στ. 39-40 *Ἡ ἄβυσσος ἐξέρασεν πίσσα ἀνακατωμένην
καὶ πύριν βρέχει οὐρανὸς μ' ἐσίαν ἀφουμένην*

Πρέπει νὰ γράψωμεν τὴν λέξιν ἀπύριν=θεῖον.² Πρόκειται περὶ τῆς καταστροφῆς Σοδόμων καὶ Γομόρρων, ὅπως φέρεται εἰς Γεν. ΙΘ' 24 «καὶ Κύριος ἔβρεξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ».

XI στ. 9-10 *καὶ ἀπειτίς ἐξεξήμισεν ὁ γέρος τὸ φορέθην
παίρνει τες, πὰν στόν Ἀβραάμ, καὶ ὄλα τὰ ξαγορεύθην.*

Αἱ θυγατέρες τοῦ Λῶτ φοβηθεῖσαι μὴ ἐκλίπη τὸ γένος ἐμέθυσαν τὸν πατέρα καὶ συνελθοῦσαι μετ' αὐτοῦ συνέλαβον. Ὁ Λῶτ ἀνανήψας (ἔξ οἴνου γενόμενος) ὑπετόπασε τὸ πρᾶγμα καὶ ἐξωμολογήθη τὸ κρῖμα εἰς τὸν Ἀβραάμ. Δέον ὄθεν ἀδιστακτικῶς νὰ γράψωμεν *ἐξεξοίνισεν ἐκ ρήματος ξεξοινίζω*, τὸ ὁποῖον καὶ σήμερον ἀκούεται καθ' ἑκάστην ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἀνανήφω, συνέρχομαι ἐκ τῆς μέθης. Ἐκ τῆς μεταφράσεως φαίνεται ὅτι ὁ Μ. δὲν ἐνόησεν τὴν σημασίαν οὔτε τοῦ ρήματος αὐτοῦ οὔτε τοῦ φορέθη, τὸ ὁποῖον εἶναι τοῦ ἀφοροῦμαι=ὑποπτεύομαι. Ἐπίσης καὶ τὸ ξαγορεῦομαι ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐξωμολογοῦμαι τὰς ἁμαρτίας μου εἶναι κοινότατον.

— στ. 43 *εἰς μὸν ἀθισοῦσιν οἱ δανλοῖ
Γράφομεν ἀθοῦσιν ἢ ἀθίσασιν.*

XII στ. 5 *Κ' Ἰσμαηλίτες τὰ λαλοῦν κ' εἶναι πραγματευτᾶδες*

Ἡ μετάφρασις τοῦ Μ. μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐνόησε τὸ ρῆμα *λαλώ* ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐλάυνω τὰ ὑποζύγια (ἐδῶ εἶναι καμήλια).³ Εἰς τὰς σημειώσεις ὁμως ὑπόπτευσεν τὸ ἀληθὲς λέγων perhaps drive them (ἐλαύνω).

— στ. 12 *τὸν ἀδελφόν τους δίδουσι κ' εἰς μὸν ἀπογνιαστίκαν*

Ὁ Μ. ἐρμηνεύει they began to be afraid, οὐχὶ ὀρθῶς, ὡς πιστεύω. Τὸ

¹ Ἐρωτοκρ. (ἐκδ. Ξανθοῦδ.) Γλωσσαρ. *ξηλώνω*.

² Περὶ τῆς λέξεως ἀπύριν ἰδ. Ἐρωτοκρ. Γλωσσαρ. ἀπύριν καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφίαν.

³ Πρβλ. Ἐρωτοκρ. Γλωσσ. ἐν τῇ λέξει *λαλώ*.

ρῆμα θὰ εἶναι ἀπονοιάζω, ἀπογνοιάζω (ἐκ τοῦ ἀπόνοια) ἢ ἀπονοιάζω (ἐκ τοῦ ἀπονος) καὶ θὰ σημαίνει ἴσως ὅτι ἐσκληρύνθησαν, δὲν ἐπόνεσαν τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τὸν ἐπώλησαν εἰς τοὺς Ἰσμαηλίτας (τὸν Ἰωσήφ).¹ Σήμερον εἶναι σύνηθες τὸ ἀπονοῦμαι = μνησικακῶ καὶ θέλω νὰ βλάψω.²

— στ. 45. *τὰ διάβη ὅπου βούλεται.*

Πρέπει νὰ γραφῆ νὰ διάβη.

— στ. 60 *καὶ μέναν εἶν ἀδέλφια μου τὸ πάθα εἰτηροῦ μου*

ἸΑκατανόητον. Ἰσως ἔκειτο τὸ ἴπαθα εἰτηροῦ μου = ἐφοβούμουν ὅτι ἔπαθα. Εἶναι τὸ τηροῦμαι, ντηροῦμαι.

XIII στ. 16 *καὶ τὸ παιδάκιν ἐρῆνευε σὰν τις νὰ κλαίγη ἐγέλα.*

Τὸ ρῆμα εἰρηνεύω (σήμερον ἀρνεύγω) σημαίνει ἡσυχάζω, πραινω, πραινομαι, ἐν εἰρήνῃ διάγω, μάλιστα ἐπὶ παιδίων, μεταβατικῶς καὶ ἀμεταβάτως.³ Τὸ σὰν τις γράφε κι ἀντίς.

— στ. 43 *Εἶπεν εἰς παρατήρημαν μέλλει νὰ ναφανίση*

Τὸ παρατήρημα -ατα ὅπως καὶ σήμερον εἶναι ἢ ἐκ σημείου τινὸς παρατηρηθέντος πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος, δεισιδαιμονία τις. Ἐδῶ ὁ Φαραὼ ἐθεώρησε κακὸν σημεῖον (παρατήρημα) ὅτι τὸ παιδάριον Μωϋσῆς ἔσυρε τὸ γένειόν του. Εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου ἄς γράψωμεν ν' ἀναφανίση, ρῆμα, ὅπερ εὐρίσκομεν μικρὸν ἀνωτέρω· αὐτὸ τὸ βρέφος τὸν Μωϋσῆν θέλει νὰ ναφανίση.

— στ. 56 *ἀπαγνωσιάν του ὁ Μωϋσῆς τὴν ἔκαμεν στανιό του.*

Διὰ νὰ νοηθῆ, ἄς γράψωμεν ἀπ' ἀγνωσιάν του ἦτοι ἀπὸ ἄγνωιαν, ἀπὸ παιδικὴν ἀνοησίαν ἐτραύηξεν ὁ Μωϋσῆς τὰ γένηα τοῦ Φαραώ.

Ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ Ἰούλιον 1926.

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

¹ Ἐγὼ δὲ σκληρυνῶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ· Ἐξοδ. 4.21. 6.3 πολλ.

² Ἐρωτοκρ. Γλωσσαρ. ἀπονοῦμαι.

³ Ἐρωτοκρ. Γλωσσαρ. ἀρνεύγω.